

Літописи

Повість временних літ. Переказ

Ось свідчення минулих років про те, коли вперше згадується і від чого походить назва «Руська земля» і хто раніше починає князувати в Києві, — про це поведемо розповідь.

Про слов'ян

Після потопу і смерті Ноя три його сина ділять між собою Землю і домовляються не зазіхати на володіння один одного. Поки що люди на Землі живуть одним народом і будують на полі біля Вавилона стовп до небес. Однак Бог незадоволений, він сильним вітром руйнує незавершений стовп і розсіює людей по Землі, поділяючи їх на 72 народу. Від одного з них і походять слов'яни, які живуть у володіннях нащадків Яфета. Потім слов'яни приходять на Дунай, а звідти розходяться по інших землях. Слов'яни мирно осідають по Дніпру і отримують назви: одні — полян, бо живуть у полі, інші — деревлян, бо сидять у лісах. Поляні порівняно з іншими племенами лагідні і тихі, вони сором'язливі перед своїми невістками, сестрами, матерями і свекрухами, а, наприклад, деревляни живуть як звірі: вбивають один одного, їдять

всіляку нечисть, не знають шлюбу, але, накинувшись, викрадають дівчат.

Про подорож апостола Андрія

Святий апостол Андрій, який навчає християнській вірі народи по узбережжю Чорного моря, приходить в Крим і дізнається про Дніпро, що неподалік його гирло, і пливе вгору по Дніпру. На нічліг він зупиняється під пустинними пагорбами на березі, а вранці дивиться на них і звертається до оточуючих його учнів: «Бачите ці пагорби?» І пророкує: «На цих пагорбах засяє благодать Божа — виникне велике місто і буде споруджено багато церков». І апостол, влаштувавши цілу церемонію, сходить на пагорби, благословляє їх, ставить хрест і молиться Богу. На цьому місці пізніше, дійсно, з'явиться Київ.

Апостол Андрій повертається в Рим і розповідає римлянам, що в землях слов'ян, де потім побудують Новгород, щодня відбувається щось дивне: стоять дерев'яні будови, а не кам'яні, але слов'яни розпалюють у них вогонь, не боячись пожежі, стягують з себе одяг і постають зовсім голими, не піклуючись про пристойність, обливаються квасом, притому квасом з блекоти (одурманюючим), починають бити себе гнучкими гілками і до того себе добивають, що вилазять

ледве живі, а до того ж обливають себе крижаною водою — і раптом оживають. Чуючи це, римляни дивуються, навіщо слов'яни самі себе мучать. І Андрій знає, що так слов'яни «хвощуться», роз'яснює загадку недогадливим римлянам: «Це ж омовеніє, а не муки».

Про Кия

В землях полян мешкають три брата, кожен зі своїм сімейством сидить на своєму придніпровському пагорбі. Першого брата звать Кий, другого — Щек, третього — Хорив. Брати створюють місто, його називають Київ по імені старшого брата і живуть в ньому. А біля міста стоїть ліс, в якому на галявині ловлять звірів. Кий їде в Царгород, де візантійський цар робить йому велику честь. З Царгорода Кий приходить до Дунаю, йому подобається одне місце, де він буде маленьке містечко за назвою Київець. Але осісти там йому не дають місцеві жителі. Кий повертається в свій законний Київ, де гідно завершує своє життя. Щек і Хорив тут теж вмирають.

Про хозар

Після смерті братів на полян нападає хозарський загін і вимагає: «Платіть нам данину». Поляни радяться і дають від кожної хати по мечу. Хозарські воїни приносять це до свого князя та старійшин і хваляться: «Ось, зібрали якусь нову дань». Старійшини запитують: «Звідки?» Воїни, очевидно, не знаючи, як називається плем'я, що дало їм данину, відповідають: «Зібрали у лісі, на пагорбах над річкою Дніпро». Старші питають: «Що ж це вам дали?» Воїни, не знаючи назви принесених речей, мовчки показують мечі. Але досвідчені старійшини, здогадавшись про значення загадкової данини, пророкують князю: «Зловісна данина княже. Ми її здобули шаблями, зброєю, гострою з одного боку, а у цих данників — мечі, зброя двосічна. Вони-то і будуть брати данину з нас». Це передбачення збудеться, руські князі заволодіють хозарами.

Про назву «Руська земля». 852–862 рр.

Ось де вперше згадується назва «Руська земля»: тодішній візантійський літопис згадує про похід русичів на Царгород. Але земля ще розділена: варяги беруть данину з північних племен, у тому числі з новгородських слов'ян, а хозари беруть

данину з південних племен, у тому числі з полян.

Північні племена виганяють варягів за Балтійське море, перестають платити їм данину і намагаються управляти собою самі, але не мають спільного зводу законів і тому втягуються в міжусобиці, ведуть війну на самознищення. Нарешті вони домовляються між собою: «Пошукаємо собі єдиного князя, але поза нас, щоб він керував нами, а судив би, виходячи з права». Естонська чудь, новгородські словени, слов'яни, кривичі і угро-фінська весь посилають своїх представників за море до інших варягів, плем'я яких називається «русь». Це таке ж звична назва, як і назви інших народностей — «шведи», «нормани», «англійці». А пропонують русі перераховані чотири племені наступне: «земля наша велика простором і багата хлібом, але в ній немає державного устрою. Ідіть до нас княжити і управляти». Беруться за справу три брати зі своїми сім'ями, забирають з собою всю русь і прибувають (на нове місце): старший з братів Рюрик — сідає княжити в Новгороді (у словен), другий брат — Синеус — в Білозерську (у весі), а третій брат — Трувор — в Ізборську (у кривичів). Через два роки Синеус і Трувор вмирають, всю владу зосереджує Рюрик, який роздає міста в управління своїм варягам-русі. Від усіх тих варягів-русі і виникає назва (новій державі) — «Руська земля».

Про долю Аскольда і Діра. 862–882 рр.

У Рюрика служать два боярина — Аскольд і Дір. Вони зовсім не родичі Рюрику, тому вони відпрошуються у нього (на службу) в Царгород разом зі своїми родинами. Пливуть вони по Дніпру і бачать містечко на пагорбі: «Чий це городок?» Жителі їм відповідають: «Жили три брати — Кий, Щек, Хорив, — які збудували цей містечко, та померли. А ми сидимо тут без правителя, платимо данину родичів братів — хозарам». Тут Аскольд і Дір вирішують залишитися в Києві, набирають багато варягів і починають правити землею полян. А Рюрик княжить в Новгороді.

Аскольд і Дір йдуть війною на Візантію, їх двісті кораблів осаджують Царгород. Варто тиха погода і море спокійно. Візантійський цар з патріархом моляться про позбавлення від безбожної русі і з співом умочують в море ризу святої Богородиці. І раптом піднімаються буря, вітер, що постають величезні хвилі. Російські кораблі змігає, приносить до берега і розбиває. Мало кому з русі вдається врятуватися і повернутися додому.

Між тим Рюрик помирає. У Рюрика є син Ігор, але він ще зовсім маленький. Тому перед смертю Рюрик передає князювання своєму родичу Олегу. Олег із великим військом, в яке входять варяги, чудь, словени, весь, кривичі, захоплює один за

одним південні міста. Він підходить до Києву, дізнається про те, що Аскольд і Дір незаконно княжат. І ховає своїх воїв у човнах, підпливає до пристані з Ігорем на руках і посилає до Аскольда й Діра запрошення: «Я купець. Пливемо в Візантію, а підкоряємося Олега і княжича Ігоря. Прийдіть до нас, своїм родичам». (Аскольд і Дір зобов'язані відвідати прибулого Ігоря, тому що за законом вони продовжують підкорятися Рюрику і, отже, його синові Ігорю; та й Олег приваблює їх, називаючи їх своїми молодшими родичами; крім того, цікаво подивитися, які товари щастить купець.) Аскольд і Дір приходять до човна. Тут з човна вискакують заховані воїни. Виносять Ігоря. Починається суд. Олег викриває Аскольда і Діра: «Ви не князі, навіть не з князівського роду, А я — князівського роду. А от син Рюрика». І Аскольда і Діра вбивають (як самозванців).

Про діяльність Олега. 882–912 рр.

Олег залишається княжити в Києві і проголошує: «Київ — мати міст руських». Олег, дійсно, будує нові міста. Крім того, він підкорює багато племен, в тому числі деревлян, і бере з них данину.

З небачено великим військом — одних кораблів дві тисячі — Олег йде на Візантію і

приходить він до Царгород. Греки закривають ланцюгами вхід в затоку, біля якого розташований Царгород. Але хитромудрий Олег наказує своїм воїнам зробити колеса і поставити на них кораблі. Дме попутний вітер на Царгород. Воїни піднімають вітрила і мчать до міста по полю. Греки бачать це і вжахуються, і просять Олега: «Не губи міста, дамо дань, яку хочеш». І в знак покірності греки виносять йому частування — страви і вино. Проте Олег не приймає частування: виявляється, у нього підмішана отрута. Греки зовсім перелякані: «Це не Олег, а невразливий святий, його на нас наслав сам Бог». І греки молять Олега укласти мир: «Дамо все, що хочеш». Олег вимагає у греків данину усім своїм воїнам на двох тисячах кораблях по дванадцять гривень на чоловіка, а на кораблі по сорок воїнів — та ще данину для великих міст Русі. В ознаменування перемоги Олег прибиває свій щит на воротах Царгорода і повертається в Київ, везучи золото, шовки, фрукти, вина і всілякі прикраси.

Люди звать Олега «віщим». Але ось на небі з'являється зловісне знамення — зоря в виді списа. Олег, що живе тепер у мирі з усіма країнами, згадує свого улюбленого бойового коня. На цього коня він давно вже не сідав. За п'ять років до походу на Царгород Олег розпитував волхвів і чарівників: «Від чого мені доведеться померти?» І один з волхвів сказав йому: «Померти тобі від коня, якого

ти любиш» (тобто від всякого такого коня, притому не тільки живого, але і мертвого, і не тільки цілого, але і від його частини). Олег же лише розумом, а не серцем зрозумів сказане: «Ніколи більше не сяду на свого коня і навіть бачити його не хочу», — звелів коня годувати, але до нього не водити. І ось тепер Олег викликає найстарішого з конюхів і запитує: «А де мій кінь, якого я відіслав годувати і охороняти?» Конюх відповідає: «Помер». Олег починає насміхатися і ображати волхвів: «А адже невірно передрікали вони, все у них брехня, — кінь помер, а я живий». І приїжджає на місце, де лежать кістки і порожній череп улюбленого коня, спішується і глузливо вимовляє: «І від цього черепа мені загрожувала смерть?» І зневажливо штовхає ногою череп. Раптом висовується з черепа змія і кусає його в ногу. Від цього Олег захворює і вмирає. Збулось пророцтво волхвів.

Про смерть Ігоря. 913–945 рр.

Після смерті Олега нарешті починає князувати невдаха Ігор, який хоча вже став дорослим, але ходив у підпорядкуванні Олега.

Як тільки помирає Олег, деревляни повстають проти Ігоря. Він іде на деревлян і наклав на них данину більше, ніж брав Олег.

Потім Ігор іде походом на Царгород, маючи